

УДК 930

**PANTELEIMON KYLISH. LIFE PARTS, SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS
AND MISCALCUTIONS****ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ТА
ПРОРАХУНКИ****Osupenko I.V. /Осипенко І.В.***student of the Department of history, archaeology and tourism /**студент кафедри історії, археології та туризму**Volodymyr Dahl East Ukrainian National University**Kyiv, 17 John Paul II Street, 01042**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,**Київ, Іоанна Павла II 17, 01042*

Анотація. У статті розглянуті особливості літературної, наукової та громадської діяльності П. Куліша, а також її вплив на українську інтелігенцію та широкий народний загал мешканців українських губерній Російської імперії. Зокрема, проаналізовано специфіку наслідків впливу наукової та письменницької діяльності П. Куліша на українську історіографічну науку та на національну свідомість українців другої половини XIX століття.

Ключові слова: П.О. Куліш, народницький рух, українська історіографія.

Вступ. Короткі відомості про історичний період діяльності П. Куліша

З 1-ї пол. 1880-х рр. в центрі уваги істориків постає проблема побутового життя українського народу. В українській історіографії виникає народницький напрям, що стає домінуючим. У працях М. Костомарова, П. Куліша, В. Антоновича, М. Драгоманова та інших дослідників український народ постає як незалежний і самостійний суб'єкт історичного процесу. При цьому наголос робиться на соціальній та побутовій історії народу, який ототожнювався головним чином із селянством. На відміну від романтичної історіографії, в методології якої переважав емоційно-психологічний підхід до минулого, принцип співпереживання, розуміння, фантазії, методологія народницької історіографії орієнтується на "об'єктивні" факти. Дослідження соціальних та побутових аспектів історичних процесів, перш за все 17–18 ст., представники цього напрямку проводили, дотримуючись принципів позитивізму, що загалом відповідало тогочасним європейським тенденціям у розвитку історичної науки. Осередками народницького напрямку були: Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (1870-ті рр.), журнал "Київська старина" на чолі з О. Лазаревським (1880-ті рр.) та часопис "Основа" де головна роль і належала Кулішу як видавцю, письменнику, критику, редактору.

Основний текст. Основний науковий доробок. Беззаперечні досягнення та спірні рішення.

Пантелеймон Куліш народився 7 серпня 1819 року у містечку Воронежі Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер — Шосткинський район Сумської області).

З кінця 1830-х років Куліш став слухачем лекцій у Київському університеті (на словесному, а згодом на юридичному факультеті). Повноправним студентом він так і не став: через відсутність у документах свідчень про дворянське походження.

У той період Куліш особисто познайомився і заприятелював з видатним українським науковцем, енциклопедистом, фольклористом, істориком і філологом Михайлом Максимовичем. Професор заохочував здібного студента до літератури, збирання та дослідження фольклору.

Куліш написав у той період “малоросійські оповідання” російською мовою – “О том, от чего в местечке Воронеж высох Пешевцов став” і “О том, что случилось с козаком Бурдюгом на Зеленой неделе”, а також повість із народних переказів “Огненный змей”.

Куліш отримав посаду викладача в Луцькому дворянському училищі. Тоді він написав російською мовою історичний роман “Михайло Чарнишенко”, віршовану історичну хроніку “Україна” та оповідання-ідилію “Орися”.

Згодом письменник працював у Києві, Рівному. Коли ж журнал “Современник” почав друкувати його перший український історичний роман “Чорна рада” (1845), Куліш отримав запрошення викладати в Петербурзькому університеті.

Через два роки Петербурзька академія наук відрядила Куліша в Західну Європу вивчати слов’янські мови, історію, культуру та мистецтво.

1847 року Куліша заарештували за участь у Кирило-Мефодіївському братстві. Майже три місяці Пантелеймона Куліша допитували, однак жандармерія не змогла довести його участь в організації. Проте за “надзвичайні думки про важливість України” та наявність у його творах “двозначних місць, що могли вселяти в малоросів думки про право їх на окреме існування від імперії” письменник був засуджений на чотири місяці ув’язнення. Після “щирого каяття” і заступництва друзів термін скоротили вдвоє і направили на 3-річне заслання в Тулу.

Водночас саме там Куліш створив “Историю Бориса Годунова и Дмитрия Самозванца”, історичний роман “Северяки”, автобіографічний роман у віршах “Евгений Онегин нашего времени”, а ще опановував європейські мови, аби досягнути “механіку” романного мислення Вальтера Скотта, Чарльза Діккенса та інших західних письменників.

У 1857 р. Куліш відкриває власну друкарню з метою друкування і розповсюдження творів українською мовою. Друкує свої два томи „Записок о Южной Руси„ (1857), перший український історичний роман-хроніку „Чорна Рада” (1857), „Проповеди на малороссийском языке протоирея Василия Грегулевича” (1857), тощо.

У 1857 р. Пантелеймон Олександрович склав і видав українську „Грамматку”. Це стало особливою подією часу, оскільки з’явився перший підручник українською мовою для народної школи. Педагог вважав, що розпочинаючи навчання дітей слід рідною мовою, бо вона їм зрозуміла, й навчання, таким чином, ітиме легше. Крім того, він був проти навчання малих дітей за межами їхнього населеного пункту, що змушує відривати їх від сім’ї. Автор добирив матеріал для читання не випадковий, а такий, щоб мав виховний і пізнавальний зміст. Ця невеличка, на 149 сторінок, книжка цікава ще й тим, що П. О. Куліш наводить у ній свій правопис, який дещо відрізнявся від прийнятого на той час. Він дістав назву „Кулішівка” і його було покладено в основу

сучасного фонетичного українського правопису. Через чотири роки після першого видання „Грамматики” педагог-просвітник вирішив здійснити друге її видання – коротше й трошки іншого змісту, додавши наприкінці коротку історію України. Ці два підручники широко використовувалися в навчально-виховному процесі недільних шкіл у другій половині XIX ст. і взагалі відіграли велику роль у розвитку національної освіти України.

Протягом 1860-1862 рр. Куліш готує у своїй друкарні першу серію українських народних видань під загальною назвою „Сільська бібліотека”, так звані „метелики”. Протягом трьох років було видано 39 номерів цих дешевих книжок для народного читання, які склалися з творів самого П. Куліша, Т. Шевченка, Г. Квітки, Марка Вовчка, Ганни Барвінок та інших. „Метелики” створили для покоління шістдесятників можливість поширення освіти.

У 1860 р. він започатковує видання періодичного органу на українській мові-альманах „Хата” в рамках широкої громадянської акції. У 1861-1862 рр. разом з М. Костомаровим та В. Білозерським видає журнал „Основа”, який став об’єднавчим центром усіх прогресивних українських сил, що гуртувалися в Громади. Роль і значення Пантелеймона Олександровича як видавця „Основи” надзвичайні, адже він фактично перейняв на себе всю редакторську працю, правив літературний матеріал, багато писав сам, виступаючи як популяризатор-історик, літературний критик, філософ, публіцист, белетрист, поет.

У 1862 р. П. Куліш залишає „Основу”, яка через деякий час припиняє своє існування. Збанкрутувала друкарня. Валуєвський циркуляр 1863 р. припиняє активний розвиток українського культурно-просвітницького руху. Пантелеймон Олександрович залишається без роботи і матеріальних засобів. З 1864 по 1867 рр. – працює урядовцем у Варшаві, вивчає польські архіви з історії України.

Перебуваючи в Польщі, П. О. Куліш спрямовує свою діяльність на Галичину. Він активно друкувався в галицьких виданнях „Вечерниці”, „Мета”, „Правда”, вміщував там свої історичні твори: Романи „Брати” (1864), „Руїна” (1864), різного змісту статті: „Виховання дітей” (1869), „Нарис історії словесності руско-української” (1869) та інші. Пантелеймон Олександрович надсилав „соборні послання” в Галичину й Буковину, і до його голосу прислухалися як до голосу апостола українського відродження.

У 1871 р. П. О. Куліш повернувся до Петербурга, де обійняв посаду редактора „Журнала Министерства путей сообщения”. Він продовжував вивчати історію козаччини, зокрема працював над своєю „Историей воссоединения Руси”, два томи якої були надруковані в 1874, а третій у 1877 р. Перший том Б. Д. Грінченко назвав „несомненным приобретением” для української історіографії, в якому розкрито значення міського міщанського населення в минулому культурному житті України, чого досі ще ніхто не робив. Але в наступних томах цієї праці автор доводить, що всі історичні діячі України козацько-гетьманського періоду разом із Б. Хмельницьким були просто розбійниками й ворогами української культури. На його думку, українська історія того часу – це історія „украинских разбоев”. Громадскість засудила такі погляди вченого.

П.О. Куліш переживав складний період. Старше покоління українолюбців

відвернулося від нього, а для молодшого він був чужим і незрозумілим. Тоді він прилучився до архівних студій, їздив за кордон, друкував там Біблію в українському перекладі, писав і видавав свої вірші (збірка „Досвітки”, 1876).

Після Емського указу (1876) письменник-просвітник остаточно залишив державну службу і знову зосередив свою увагу на Галичині, де, як вважав, можна вести культурно-освітню діяльність в українському напрямі.

У 1881 р. Пантелеймон Олександрович виїхав до Львова. Там пройнявся ідеєю примирення галицьких поляків і українців.

Останні роки життя педагог і письменник віддав перекладацькій діяльності. Він переклав 13 драм Вільяма Шекспіра, „Дон-Жуан” і „Чайльд-Гарольда”, Джорджа Байрона, багато творів Фрідріха Шіллера, Йоганна Вольфганга Гете та Генріха Гейне. Найбільшою, колосальною працею став переклад Біблії українською мовою, яку просвітник виконував, свідомий того, що вона збагатить українську культуру.

Наприкінці життя Куліш оселився на хуторі Мотронівка Чернігівської губернії, який перейменував на честь дружини Ганнина Пустинь.

Тут він господарював, творив, зокрема, укладав зі своїх російськомовних статей і україномовних художніх творів збірку “Хуторская философия и удаленная от света поэзия” (яку після появи друком 1879 року цензура заборонила і вилучила з продажу).

Пантелеймон Куліш пішов з життя 14 лютого 1897 року в Мотронівці, де і похований.

Висновки.

Була розглянута багатогранна діяльність Пантелеймона Олександровича Куліша як педагога, письменника-просвітителя, перекладача, фольклориста, історика, мовознавця, літературознавця, критика, публіциста, видавця, громадянина що і до сьогодні не втратила актуальності, мистецької і наукової цінності. Здобутки П. О. Куліша є вагомими, адже він написав перший в українській літературі історичний роман „Чорна рада”, стояв у витоків виходу в світ першого українського часопису „Основа”, заснував в столиці Російської імперії першу українську друкарню, чим сприяв появі значної кількості українських творів та появі нових імен в літературі. Саме П. Куліш в середині ХІХ ст. став одним із зачинателів української літературної критики, першим перевів на наукову основу фольклористику, запроваджуючи стенографічну точність записів. Двома томами „Записок о Южной Руси” започаткував 12-томну енциклопедію українського фольклору та етнографії. Особливою заслугою педагога є створення оригінального українського правопису („кулішівки”) та української „Граматки”. У міру своїх сил і можливостей Пантелеймон Куліш дбав про збереження живої української мови, введення її у науковий, літературний, освітянський простір. Укладена ним українська «Граматка» та новий фонетичний правопис („кулішівка”) справили значний позитивний вплив на розвиток національної освіти в Україні. І навіть його політичні погляди дещо спотворені сміттям московського великодержавного шовінізму не можуть повністю перекрити внесок Куліша в розвиток Вітчизняних науки та культури.

Література

1. Побірченко Н. С. Куліш Пантелеймон Олександрович (1819-1897). *Українська педагогіка в персоналіях: навчальний посібник для студентів вузів*. 2005. Т. 1. С. 334–345.
2. Грінченко Б. Д. П.О. Куліш. Бібліографічний нарис. Чернігів : Типографія Губерн. земства, 1899. 45 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001613> (дата звернення: 05.12.2027).
3. Маковей О. С. Панько Олелькович Куліш. Огляд його діяльності. *Літературно-науковий вістник*. 1900. № 12. С. 150–169. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000017361> (дата звернення: 06.12.2024).
4. Дорошенко Д. І. П.О. Куліш, його життя і літературно-громадська діяльність. Київ : Просвіта, 1918. 70 с.
5. Єфремов С. О. Історія українського письменства. Київ : Феміна, 1995. 685 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435> (дата звернення: 11.12.2024).

Reference

1. Pobirchenko N. S. Kulish Panteleimon Oleksandrovykh (1819-1897). *Ukrainska pedahohika v personaliiakh: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vuziv*. 2005. T. 1. S. 334–345.
2. Hrinchenko B. D. P.O. Kulish. *Bibliohrafichnyi narys*. Chernihiv : Typohrafiia Hubern. zemstva, 1899. 45 s. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001613> (data zvernennia: 05.12.2027).
3. Makovei O. S. Panko Olelkovych Kulish. *Ohliad yoho diialnosti*. *Literaturno-naukovyi vistnyk*. 1900. № 12. S. 150–169. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000017361> (data zvernennia: 06.12.2024).
4. Doroshenko D. I. P.O. Kulish, yoho zhyttia i literaturno-hromadska diialnist. Kyiv : Prosvita, 1918. 70 s.
5. Yefremov S. O. *Istoriia ukrainskoho pysmenstva*. Kyiv : Femina, 1995. 685 s. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435> (data zvernennia: 11.12.2024).

Abstract. *The paper examines the main ideas of Kulish as a representative and defender of the Ukrainian national idea in the context of a review of his creative scientific and public activities. Emphasis is placed on achievements and some shortcomings (errors), and its significance is assessed.*

Keywords: *P.O. Kulish, populist movement, Ukrainian historiography.*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Михайлюк.В.П.

Стаття відправлена: 27.12.2024 р.

© Осипенко І.В.